

Nem arab és nem tavasz, nem forradalom és nem polgárháború

A szíriai válság és az „Arab Tavasz” mérlege

A szíriai krízis kezdete óta közel öt év telt el. Az „Arab Tavasz” kicsivel több ideje zajlik, az iraki katasztrófának pedig lassan tizenharmadik évébe érünk. Bár mindhárom eseményről rengeteg tanulmány, előadás, interjú stb. készül(t), az átlagos honpolgár mintha mégsem látna tisztán a térséget – Nyugat-Ázsiát és Észak-Afrikát – sújtó válság kérdéseiben. A régió iránt érdeklődők tudatába jobbra csupán szólamok vésődtek, s most, amikor „végjáték”, úgy tűnik, közeledik, a zavar mintha csak növekedne. Az átlagos európai polgár a régióban zajló eseményekre évtizedeken keresztül mint órá személy szerint nem tartozó, őt nem érintő problémákra tekint(het)ett. 2015 nyara, az Észak-Afrikából és Nyugat-Ázsiából a Balkánon és Olaszországon keresztül Nyugat- és Észak-Európába tartó menekült-áradat azonban mindannyiunk számára hirtelen valóban *közel* hozta a Közel-Keletet. S most kapkodjuk a fejünket, hogy megértsük a kialakult helyzetet, amit oly sok esztendeig tévképzetek lengtek be.

Az „Arab Tavasz”: átrendeződés vagy átrendezés

Tartja magát az ezerszer sulykolt nézet, hogy az „Arab Tavasz” az arab nép(ek), az arab országok belső, spontán s egyszersmind elke-
rülhetetlen öntudatra ébredése volt. A változ(tat)ás 2011. januárban, Tunéziában, az 1987 óta hatalmon lévő elnök, Zayn al-‘Ábidín bin ‘Alī (Zín el-Ábidín ben Ali; Ben Ali)* bukásával vette kezdetét. A krízis ezután átgyűrűzött az arab országokon, s egy sor másik kormányt

* Az arab tulajdonneveket a *Keleti nevek magyar helyesírása* (szerk. Ligeti Lajos és Terjék József, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981) szerint és első előfordulásukkor, zárójelben, az általánosan elterjedt (bár gyakran következetlen) magyaros és/vagy angolos átírásban adjuk meg. (A szerk.)

döntött be, míg végül – napjainkra – két elhúzódó válságba torkollott: a *szíriai-irakiba* és a *jemenibe*. Az uralkodó diskurzus szerint, a robbanás oka az volt, hogy a lakosság egyszer csak felismerte s nem viselte el tovább kiszolgáltatottságát autoriter kormányaitól: fellázadt ellenük, és „demokratikus átalakulást” követelve, elkergette (vagy megpróbálta elkergetni) zsarnokait. E felfogás azt a képet vázolja fel, hogy a térségben *alulról jövő* és *váratlan* eseménysorozat zajlott le, amit a Nyugat (az USA és az Európai Unió magállamai) nem láttak s nem is láthattak előre. Hanem csupán futottak az események után, és üdvözölték, hogy a nyugati értékrendet képviselő államok nagy családjához hamarosan újabb országok és társadalmak csatlakoznak. Eltelt öt év, s bizony ez a „család” eddig egyetlen országgal sem bővült. Most meg itt állunk egy eddig sohasem tapasztalt migrációs folyamat közepén, amit nem tudunk se felfogni, se kezelni, pláne nem megoldani.

Mi történt valójában?

A vázolt gondolkodással az alapvető hiba az, hogy képviselői – a nyugati véleményformálók és magyar követők – a világot csak saját szemüvegükön keresztül képesek szemlélni. Pedig az „Arab Tavasz” körül jó pár kérdés a mai napig nem lett megválaszolva. Mindenekelőtt: a változ(tat)ás igénye vajon miért csupán *bizonyos* országokat érintett, közel sem az egész arab világot? A tizenkilenc arab országból érdemben csupán nyolcat: Marokkót, Tunéziát, Egyiptomot, Szíriát, Libanont, Jordániát, Bahreint és Jement. A külső szemlélők számára ez a sor talán nem furcsa, hiszen az emberek általában nehezen tesznek különbséget az arab országok között – jöllehet ezek a valóságban 2011 előtt (is) igen kevésbé hasonlítottak egymásra. Mert más a történelmük, mások a hagyományaik, beszélt nyelveik, de még korábbi politikai berendezkedésük is többféle. Ennél is érdekesebb azonban, hogy mely országok maradtak ki a sorból. Hogy Palesztina vagy Irak súlyos helyzetükben nem a „demokráciaépítésre” fordították erejüket, ezen aligha csodálkozhatunk. A 2005 óta permanens válságban, puccsok árnyékában létező Mauritánia, vagy az 1991-től a 2000-es évek elejéig polgárháborútól és iszlamista terrortól gyötört Algéria helyzete szintén érthető. Föltűnő viszont, hogy az Öböl monarchiáit – Bahrein kivételével – elkerülte a válság, s e ponton már érdekes ellentmondások kerülnek elő. Hiszen bár sok kritika illethette Szíria vagy Egyiptom 2011 előtti vezetését „szabadnak” vagy „plurálisnak” nem nevezhető politikai berendezkedésük miatt, nem vitatható, hogy ezekben az államokban – mi több: a válság sújtotta *valamennyi* államban – a *népképviselet* (választás, parlament, társadalmi szintű politikai aktivitás stb.) jelen volt. Ezzel szemben Szaúd-Arábiában vagy Katarban semmiféle népképviselet, sőt, alkotmány sem létezik; és állampolgári jogokról semmilyen értelemben nem beszélhetünk. Ellenvenhető, persze, hogy ezeknek az országoknak a lakossága olyan életszínvonalon él, amely érdektelenné teszi a politikai aktivitást; a lakosságot *nem érdekli* a

vezetők személye. Ez talán igaz is, ám ha – ezek szerint – a destabilizáció oka mégsem az autokratikus berendezés volt, akkor fölmerül, hogy mi állt a lázadás hátterében Líbiában, Észak-Afrika leggazdagabb államában, amely 2006 után a térség leggyorsabban fejlődő országa volt. A líbiai lakosság, amelyre a térség minden államában – érthetőn – féltékenyek voltak, az Öböl-monarchiákhoz hasonló életszínvonalon élt. De 2011-ben még Szíria is gyorsan fejlődő állam volt – erről később még lesz szó...

A „furcsaságok” azonban nem érnek itt véget, s a nyugati retorika és az arab média szlogenjei ezen a ponton elválnak egymástól. Az előbbi kezdettől fogva erőltette az „öntudatra ébredés” és a „demokráciára törekvés” narratíváját, miközben Tunézia esetében a korrupció, Líbiánál a diktatúra, Szíriával kapcsolatosan meg a felekezeti kormányzás – az ‘alawí (alavita) közösség hatalmi túlsúlya – volt a hivatkozási alap. Mégis inkább az a reakció érdekes, hogy míg Marokkó, Kuvait vagy Jordánia esetében a Nyugat számára teljesen elfogadható volt, hogy a korábbi elit kisebb-nagyobb módosításokkal megőrizze hatalmát – sőt, Bahreinben ennek érdekében még a nyílt szaúdi katonai beavatkozás is –, a többi állam esetében nem. Ha pedig a regnáló elit nem távozott, jöttek a tüntetések, a fegyveres felkelés, majd a háború. Mivel „igazolható” vajon, hogy Bahreinben a tüntetéseket „jogos” volt szaúdi közreműködéssel elfojtani, miközben Líbia, Jemen vagy Szíria esélyt sem kapott reformokra, s a Nyugat ezekben az országokban egyedül a katonai „megoldást” támogatta. Fontos továbbá azt is tudnunk, hogy az „átmenet” korántsem volt mentes külső behatásoktól. Tunéziában, amely sokáig az átalakulás legjobb példájának számított, a francia kormány már a folyamat elején kénytelen volt visszahívni nagykövétét, mert az nyíltan beleszólt az új kormány felállításának személyi kérdéseibe. Az „átmenetet” azután masszív török és katarai gazdasági behatolás követte. Jemenben az Öböl menti Együttműködés Tanács (GCC)¹ legalább annyira volt az átalakítás kikényszerítője, mint amennyire vezetője. A külső beavatkozás tehát ebben az esetben is nyilvánvaló, még ha ez főként a térségből érkezett is. Ám már itt felmerül az a momentum, ami azután Szíriánál válik fontossá: a „demokratikus átmenetet” Szaúd-Arábia és Katar „segíti”, két olyan monarchikus állam, amelyeknek maguknak e téren semmiféle tapasztalatuk sincs.

Líbiában a küzdelem az ország kelet–nyugati szétszakadásával hamar holtpontra jutott, amit azután a gyors nyugati – lényegében francia és olasz – katonai beavatkozás döntött el. Az intervenció céljának elfedése érdekében ma is él a legenda, hogy a nyugati beavatkozás nemcsak gyors, hanem „sebészi pontosságú” is volt, s csupán az „elkerülhetetlen demokratikus átmenetet” hozta közelebb. Ezt az állítást önmagában is cáfolja ama tény, hogy Líbia nemzeti összterméke 2011-ben 60%-ot zuhant. Az pedig, hogy az azóta regnáló politikai vezetésben túltengnek az amerikai–líbiai kettős állampolgárok,

megkérdőjelezi, mennyiben volt a Nyugat az események „külső szemlélője”. Hogy valójában mit is támogattak Líbiában, az a beavatkozás következményein mérhető le. Felmerülhet, persze, hogy nem tud(hat)ták, valójában kik állnak a Qaddāfi- (Kadhafi) féle vezetéssel szemben. De mennyiben fogadható el s tartható felelős eljárásnak „átrendezni” egy olyan ország politikáját– túl a nemzetközi jogi „aggályokon” –, ahol kiszámíthatatlan, hogy a hatalom ki(k)nek a kezébe hullhat.

Az „Arab Tavasz” eseménysora valójában több együttes folyamat *egybefolyása* volt egyetlen, mindent elfedő, hatalmas örvénybe. Közismert tény, hogy a „tág” Közel-Kelet térsége² – és kiváltképp a Perzsa(Arab)-öböl – az Egyesült Államok, Észak-Afrika pedig Nyugat-Európa számára olyan terület, ahol deklaráltan *vitális* (létfontosságú) érdekeik³ vannak. Az viszont már talán kevésbé, hogy az Egyesült Államok 2011-ig az Öbölből folyamatosan kiszorulóban volt. A 2000-es évek közepe óta – pont az „Arab Tavasz” kibontakozásáig – a GCC exportja masszívan, és importja is fokozódó mértékben Kelet-Ázsia felé tolódott el. Ez pedig előrevetítette, hogy a térség államai középtávon kevésbé lesznek érdekelték kül- és gazdaságpolitikájukat az Egyesült Államok alá rendelni. Észak-Afrika helyzete Európa számára hasonló módon alakult, hiszen miután Líbia 2003 után felhagyott atom- és vegyipari-programjával, s ennek nyomán a Nyugat megszüntette az ellene bevezetett különböző kereskedelmi tilalmakat, a líbiai tőke nemcsak a tunéziai, algériai vagy marokkói gazdaságban jelent meg befektetőként, hanem az olasz és a francia gazdaságban is. Mindaddig, amíg az európai országok gazdasága felívelőben volt, ez nem okozott problémát. 2008 után azonban egyszeriben terhessé vált: Líbia ugyanis Párizs és Róma számára nemcsak energiaforrásként jelentős, hanem felvevőpiac gyanánt iparuk számára is. Líbia szerepének megváltozása még egy szempontból volt fontos, ami segít megértenünk, hogy az amúgy sok problémától terhelt arab világban miért éppen az addig stabil helyzetű Tunézia lett az első eldőlő dominó. Noha igaz, hogy Tunézia döntően saját iparából, mezőgazdaságából és a turizmusból élt, nemzetgazdaságának fontos pillére volt Líbia. Amíg ugyanis Tripolit embargó sújtotta, Líbia minden fontosabb árut – persze jelentős felárral – Tunézián keresztül szerzett be. Ez 2003 után feleslegessé vált, sőt, a líbiai tőke elkezdett a tunéziai gazdaságba is behatolni.

A másik fontos tényező, amely már a '90-es évektől jelentkezett: az arab világban végbement hatalmas *népességrobbanás*. Ennek következtében egyre nagyobb számban jelentek meg fiatalok a munkaerőpiacon, s ezt a politikai vezetés mind kevésbé tudta kezelni. Nem mintha ezen államok gazdasága – ahol erre lehetőség volt – ne növekedett volna, ám a lakosság gyorsabban nőtt, mint a gazdaság, s ennek veszélyét a politika nem ismerte fel időben. Tunéziában egyszerre okozott gondot a lassuló gazdaság, a mind népesebb fiatal korosztály

helyzete és az alkalmatlan, előregedő – a kihívásokat idejében felismerni nem képes – vezetés. A régóta kiterjedt nyugati kapcsolatokkal bíró Tunéziában az átmenet nem igényelt külső beavatkozást, amint azt Bin 'Alī gyors bukása is mutatja. A nyugati gazdasági érdekek itt nem „átrendezést” kívántak, hanem az ország további megnyitását, ami megfelelő átmenettel megvalósítható volt.

Tunéziához hasonló, mégis némileg összetettebb volt Egyiptom helyzete. Egyiptomot – amely a legnépesebb lakossággal és a legnagyobb gazdasággal rendelkező arab ország – a népességrobbanás a térség valamennyi államánál inkább érintette. Bár az ország élelmiszertermelése, oktatási és egészségügyi hálózata folyamatosan bővült, egyre nagyobb mértékben szorult élelmiszer-behozatalra, s nőtt az oktatásból és a szociális ellátásból kihullók száma. A lassan százmilliós országban, amely az arab világ legtöbb mérnökét, orvosát és művészt adja, huszonnyolc százalék az analfabéták aránya, s lakossága kilenc hónaponként egymillió fővel nő. Kairóban több mint egy milliónyian temetőekben laknak. A Nílus-parti ország a végtelen ellentmondások hazája, ahol a nyomornegyedeket és a luxust gyakran csupán egyetlen utca választja el egymástól. A mélyszegénységben élőket pedig könnyen meg tudják szólítani a *Muszlim Testvériség* (MT) és más *szalafista* muszlim csoportok, amelyeknek politikai programjuk nemigen van, mozgósító képességük viszont kiváló. Az 1981 óta hatalmon lévő Hüsni Mubarak (Hoszni Mubarak) kormánya, amely 1991 óta az Egyesült Államok harmadik legfontosabb regionális szövetségese, jó ideje megold(hat)atlan problémával állt szemben: az elaggó, bújtatott katonai diktatúra társadalmi bázisának növelése és a nasszeri időszakban gyökerező szocialisztikus gazdaság liberalizációja – ami a 2000-es évektől IMF-segítséggel valósult meg – politikai liberalizációt követelt, s azt, hogy a népképviselőket szélesebb társadalmi alapokra helyezték. Ezt erőltették az egyiptomi gazdaságot támogató külső szereplők is. Ami viszont szükségképpen együtt járt a hagyományosan széles társadalmi bázissal bíró MT és egyéb fundamentalista csoportok beemelésével a politikai közéletbe. A világi és szocialisztikus hagyományú egyiptomi rendszerben mindez robbanással fenyegetett. Ráadásul az egyiptomi politikai elit szeme előtt lebegett Algéria riasztó példája is. Algírban az *FLN* (*Front de Libération Nationale*; Nemzeti Felszabadítási Front) egypárti és (szintén) szocialista irányultságú politikai rendszere, 1990-ben átmenet nélkül nyitott teret a korlátlan népképviselőnek. Ez előbb a fundamentalista erő (a *FIS*)⁴ győzelméhez, majd a világi politikai rendszer megvédése érdekében a hadsereg hatalomátvételéhez, végül pedig több mint egy évtizeden át tartó beháborúhoz vezetett. Az egyiptomi vezetés hasonló helyzet elkerülése érdekében csak lassú, „húzd meg, ereszd meg” politikával nyitogatta a kapukat. A Testvériséget hol betiltották, hol meg engedték elindulni a választásokon, megtagadva ugyanakkor tőlük, hogy a parlamentben frakciót

alakítsanak. Az egyre súlyosbodó politikai helyzet, amely gazdasági-társadalmi válsággal is együtt járt, maga is a krízis egyik tényezője volt. A 2010-es parlamenti választásokat Mubárák pártja immár csak karhatalmi eszközökkel és tömeges választási csalásokkal volt képes megnyerni. Az idősödő elnök közölte, hogy 2012-ben a választáson nem indul az elnöki székért, e bejelentése azonban csak súlyosabbá tette a „hogyan tovább” problémáját.

Midőn tehát a tunéziai események elszabadultak, Egyiptom sorsa is megpecsételődött. Kairó azonban az Egyesült Államok kiemelt stratégiai partnere, amelynek hadserege az arab országok között a legerősebb, s amely kulcsszerepet tölt be az arab világ keleti és nyugati fele között. Nyilvánvaló volt, hogy ha a folyamat ellenőrizhetetlenné válik, ez akár az iránihoz hasonló iszlám forradalomhoz is elvezethetett volna. Ezzel magyarázható, hogy a Nyugat hamar megvonta a bizalmat Mubáráktól, régi szövetségésétől, és utat engedett az átalakulásnak, amit azonban gondosan ellenőrzése alatt tartott. Bár a Testvériség politikai szárnya a 2012-es parlamenti, majd elnökválasztáson Muḥammad Mursī (Muhammad Morszi) személyében átvehette a hatalmat, a hadsereg intakt maradt – ellentétben a '79-es iráni forradalommal –, személyi összefonódások révén pedig rajta tartotta kezét a gazdaság kulcsszektorain is. Amitől tehát Mubárák húsz éven át tartott, egyszerűben megvalósult – azonban egy fontos különbséggel: Egyiptomban nem a rendszer „olvadt el”, hanem csupán legfelső személyi állományát cserélték le. Mursī és pártja – valódi gazdasági program hiányában – nem tudta megoldani a gazdasági válságot, amit az átmenet bizonytalanságai csak tovább súlyosbítottak.

Amikor az állam iszlamista átalakításának sikertelensége, párosulva az egyébként is létező társadalmi elégedetlenséggel és a nyilvánvalóvá vált kormányzati alkalmatlansággal, újra tömegeket vitt az utcára, a hadsereg gyorsan közbelépett: 'Abd al-Fattāḥ as-Sīsī (Abdel Fattah el-Sisi) tábornok vezetésével átvette a hatalmat. A Testvériség vezetőit, köztük a kormány tagjait is, letartóztatták, szimpatizánsai ellen pedig hadjáratot, mára valóságos háborút indítottak. Így lényegében visszajutottunk a 2011 előtti helyzethez – egyetlen lényeges különbséggel: a fundamentalizmus *látszólag* esélyt kapott Egyiptomban, amivel nem tudott élni, s ezért hosszú időre diszkreditálódott. Ettől fogva az amúgy is régió szerte problémát jelentő fundamentalizmussal és terrorizmussal szembeni küzdelemben a hadsereg legitím háborút vívhat fő politikai riválisa ellen, s a bűjtatott katonai diktatúra, illetve a szigorú belső ellenőrzés újabb hosszú évekre igazolást nyer(t). Egyiptom térségbeli súlyát és a nyugati államokhoz való közelségét látva, felismerhető tehát az eseményeknek a nagyhatalmak (mindenekelőtt az USA) szempontjából kedvező alakulása.

Manapság – a válság ötödik évében – szinte közhelyszámba megy, hogy Szíria háborús övezet: már-már magától értetődik, hogy egy ilyen „problémás” országot nem (sem) kerülhetett el a regionális átrendeződési folyamat. Eszerint 2011-re Szíriában is megérett a helyzet a „váltásra”, ami azután a jelenlegi katasztrófává eszkalálódott. A valóság azonban, némi túlzással, ettől távolabb már nem is lehetne.

Bár Szíria valóban az emberiség egyik bölcsője, ősi civilizációk centruma, mai határai között azonban roppant fiatal ország. Az a terület, amelyet Anatólia, a folyóköz (vagyis a mai Irak), az Arab-félsziget sivatagai és Egyiptom határol, az évezredek folyamán laza halmazt alkotott, aminek hatalmi központjai a nagyobb városok: Damaszkusz, Aleppó, Jeruzsálem, Türosz vagy Gáza voltak. Államok, birodalmak születtek és tűntek el, ám a térség még az utóbbiak alatt is megőrizte viszonylagos kulturális egységét. Ezért hívta e hatalmas vidéket az arab történelmi tudat *Bilād aš-Šām*-nak, azaz Šām országainak, utalva a városokban megtestesült hatalmi központokra.

Az utolsó nagyhatalom, amely a térséget – még négyszáz évre – egyetlen államba fogta össze, az Oszmán Birodalom volt. Az I. világháború után azonban a terület északi fele francia, a déli pedig angol fennhatóság alá került – *népszövetségi mandátumterület* lett. A nagyhatalmi felosztás *terve* már a világháború második évében megkezdődött, majd a harmadikban, 1916 tavaszán meg is született. Ez volt a híres-hirhedt *Sykes–Picot*-egyezmény, aminek két diplomata, Sir Mark Sykes brit alsóházi képviselő és François Georges-Picot korábbi bejruti francia konzul adta a nevét.⁵

A francia mandatárius igazgatás 1920 után a rábizott területet névleg független vagy autonóm entitásokra osztotta fel, lényegében felekezeti alapon.⁶ Ennek öröksége ma is él, hiszen ezekből az „államokból” az egyik, *Hatay*,⁷ 1938-ban Törökország része lett, egy másik – *Libanon* – máig megőrizte függetlenségét, a többi pedig (újra) egyesült a mai Szíria keretei között. Vagyis mire a független Szíria 1946-ban megszületett, a terület két feldarabolást is átélte. Az új damaszkuszi vezetésnek addig teljesen ismeretlen keretek között kellett meghatároznia önmagát és az ország jövőképét, mindezt úgy, hogy a négyszáz éves oszmán és a negyedszázados francia örökség egyaránt eleven volt még.

A francia időszak különösen mély nyomokat hagyott, hiszen megbontotta a felekezetek közötti hagyományos (erő)egyensúlyt. A franciák ugyanis a helyi rendfenntartó erők létrehozásakor a helyi lakosságra próbáltak támaszkodni, s elsősorban az addig elnyomott vagy lenézett társadalmi csoportokat karolták fel: a *keresztényeket*, az iszlám síita ágából alakult *'alawí* közösséget,⁸ a szintén *síi* eredetű, ám magára önálló vallásként tekintő *drúzokat*, a síi *iszmailitákat*, illetve – keleten – a lojlis(sá tett) beduin törzseket. Ennek eredményeként, amikor az

ország felszabadult, az új Szíria fegyveres erejének java, kiváltképpen tisztí kara, elsősorban nem a többségi *szunni* muszlimokból, hanem a vallási kisebbségek tagjaiból állt.

Az új államnak tehát ezzel a hagyatékkal kellett újrafogalmaznia önmagát és viszonyát a szintén frissen létrejött arab szomszédállamokhoz, valamit az Oszmán Birodalomból megszületett Török Köztársasághoz. Szíria 1946 és 1949 között, bár demokratikus viszonyok között működött, nem volt képes politikai stabilitásra szert tenni, és az első arab–izraeli háborúban (1948–49) bele is szaladt első komoly katonai vereségébe. A fiaskó ugyan nem járt területi veszteséggel, de a még túlnyomórészt oszmán hagyományokon nevelkedett és régi szunni családok által irányított vezetés lejáratódott. Ennek logikus folyománya volt, hogy 1949-ben három egymást követő katonai puccsra került sor. Bár a harmadik puccs vezetője hat éven át meg tudta őrizni hatalmát, 1954-ben a hadsereg őt is elmozdította. A politikai hatalom ezután visszakerült a civil politikai erők kezébe, s 1954-ben ismét szabad választásokat tartottak, de nyilvánvalóvá vált, hogy a régi szunni családok által irányított pártok – vonzó ideológia és politikai program híján – elvesztették befolyásukat az új, markánsan antikolonialista, Nyugat-ellenes pártokkal szemben. Ezek közül a három legfontosabb a *Kommunista Párt*⁹, a *Szíria Szociális Nemzeti Párt*¹⁰ és a *Ba'at* (Baasz, Baath; Újjászületés) *Párt*¹¹ volt. 1958-ban a régi elit emiatt vitte bele az országot egy előkészítetlen s minden reális alapot nélkülöző unióba Egyiptommal (Egyesült Arab Köztársaság), amely azonban három év múlva felbomlott. 1963-ban azután a *Ba'at* Párt vette át a hatalmat. Ez azonban egyelőre nem enyhített a válságon: előbb a párt katonai szárnya számolt le a civil szárnyal, majd a katonai szárny különböző, egyes felekezeti csoportokat megjelenítő frakciói fordultak szembe egymással. E folyamat utolsó lépése az volt, amikor 1970-ben az ún. „Korrekciós Mozgalom” – amelyet a *Ba'at* katonai szárnyának Hāfiż al-Asad (Hāfeż al-Aszad) által vezetett, 'alawī többségű csoportja alkotott – ragadta magához az ország vezetését. Asad három évtizeden keresztül, egészen 2000-ben bekövetkezett haláláig meg tudta őrizni hatalmát.

Nos, csakis e hosszabb történeti ív ismeretében érthető meg számos olyan jelenség, amely szlogenként máig jelen van, s amelyet – sokszor tévesen – a jelenlegi válság legfőbb jeleiként is szokás említeni. A hadseregnek a politikai életben játszott túlsúlya a korábbi korszak következménye volt, az a körülmény pedig, hogy a politikai vezetést az egyik kisebbség (jelesül az 'alawīk) kétségtelen felülreprezentáltsága jellemezte, az 1950-es, 60-as évek ismétlődő puccsainak ismeretében szinte törvényszerű volt. Ha ugyanis valamely csoport tartósan meg akarta őrizni a hatalmat, szüksége volt személyes kapcsolati hálóra, bizalmi (rokoni és felekezeti) szolidaritásra. Az 'alawīk ezért voltak jelen társadalmi arányuknál jóval nagyobb számban a katonai és politikai irányításban.¹² Ami azonban – a legendákkal szemben – nem járt együtt

a szunni többség kisémmizésével; hiszen számos vezető pozícióban szunnik is helyet foglaltak.

1970 után kezdődhetett meg az (új alapokra helyezett) állam megszilárdítása, amit Asad elnök a Ba'at sajátos – nemzeti és a szociális/ szocialisztikus – ideológiája mentén valósított meg. A szíriai *államkapitalista* fejlődési modellben kiemelt hangsúlyt kapott az infrastruktúrafejlesztés, a kórház- és iskolahálózat bővítése, a szociális háló megteremtése, és ezek anyagi alapjaként a nemzetgazdaság ágazatainak diverzifikálása. A politikai és gazdasági stabilitás – különösen a korábbi turbulens időszakok fényében – nyújt magyarázatot az Asad-korszak sikerességére és viszonylag magas társadalmi támogatottságára.

Az 1970-es és 80-as évtizedben a rendszer számára az egyedüli komolyabb fenyegetését már nem a rivális politikai alternatívák jelentették, hanem az 1967 után – az Egyiptom és Jordánia mellett Szíria súlyos katonai vereségével is végződő ún. *hatnapos* háborút követően – az egész térségben felívelő *muszlim fundamentalizmus*. A *Muszlim Testvériség* helyi szárnya a felekezeti kisebbségeknek a vezetésben betöltött magas aránya és az állam *szekuláris* jellege miatt „hitetlenek” bélyegezte meg a politikai vezetést, és háborút hirdetett ellene. Az atrocitások 1982-ben a Hama városában kirobbant felkelésben csúcsozódtak ki, ahol a Testvériség rövid időre átvette a hatalmat, és vérfürdőt rendezett a nem szunnik között. A lázadásra a hadsereg hasonló brutalitással válaszolt, és a város 27 napig tartó ostromával leverte a felkelést.¹³ Elsősorban az iszlamista kihívásra adott válaszul épült ki ezután az a belbiztonsági/titkosszolgálati hálózat, amelynek hatékonyságát főként a felekezeti és személyes-bizalmi szálak szilárdsága adta, s amely – részint a korábbi időszak felfordulásai, részint pedig az iszlamista felkelés brutalitása és ezért széles körű elutasitottsága miatt – szignifikáns társadalmi támogatást élvezett.

Külpolitikailag az új vezetést még jó ideig a Ba'at szellemisége hatotta át. Elutasította a Nyugattal való kooperációt, és kapcsolataiban a hangsúlyt az arab országok közötti együttműködésére helyezte. Igyekezett politikáját összehangolni Egyiptommal, mindaddig, amíg Kairó – Anwar as-Sádát (Anvar Szadat) elnök kezdeményezése nyomán – (külön)békét nem kötött Izraellel. Damaszkusz befolyása alá vonta Libanont s részben Jordániát is, és kereste az unió – korábban már több alkalommal fölmerült – lehetőségét Irakkal. 1979-ben azonban, amikor Şaddām Husayn (Szaddám Huszein) Bagdadban átvette a hatalmat – nem kis részben a két elnök, Asad és Aḥmad Ḥasan al-Bakr (Ahmed Haszan al-Bakr) személyes ambíciói miatt¹⁴ –, a két ország szembe került egymással. Midőn pedig 1979 januárjában, Iránban az *Iszlám Forradalom* elsöpörte az addig Amerika által patronált monarchiát, Irak – a térség arab államainak többsége, valamint az Egyesült Államok támogatásával – megtámadta Iránt. Szíria ekkor azon kevés ország között foglalt helyet, amelyek nyíltan és aktívan Irán mellett

álltak ki. E lépést azonban – a híresztelésekkel szemben – nem valamiféle „síi szolidaritás” ösztönözte, hanem *reálpolitikai megfontolás*, az a fölismerés, hogy Irán Damaszkusz számára hasznos partner lehet a nyugati hatalmak térségből való kiszorításában (vagy legalábbis befolyásuk csökkentésében). A két ország alapvetően más belső társadalmi szerkezete csakúgy, mint politikai berendezkedésük különbözősége (amott síi teokratikus rendszer, emitt világi arab köztársaság) az effajta „összeborulást” illuzórikussá tette.

A '70-es évek prosperitását és aktív külpolitikáját tehát a '80-as években növekvő belpolitikai feszültség és külpolitikai elszigetelődés követte Szíriában. Majd a '90-es évtizedben lelassult a gazdaság növekedése is: az elaggó rezsim egyre inkább a kifáradás jegeit mutatta. Igaz, Hāfīz al-Asad személyes tekintélye – szovjet támogatással párosulva – még fenn tudta tartani az ország regionális középhatalmi helyzetét. Szíria sikerrel avatkozott be a libanoni polgárháborúba, használta fel a kurdokat és a *Kurd Munkáspártot* (PKK) a törökök ellen, Irán támogatásával féken tudta tartani Irakot, s hála kiépült belbiztonsági rendszerének, uralni tudta a nehezedő belpolitikai életet is: minden probléma ellenére stabil és biztonságos (ti. szilárd politikai és rendőri ellenőrzés alatt álló) ország maradt. A szír politikai rendszer lényegében a korábbi időszak(ok) hagyatékát őrizte/tükörözte. A prezidenciális többpártrendszerben az 1971-es alkotmány szavatolta, hogy a Ba'at Párt nemcsak a politika, hanem a társadalom és a gazdaság egészének is vezető ereje maradjon. Noha hat másik politikai párt működését is engedélyezték, ezek a választásokon csak a *Nemzeti Haladó Front* elnevezésű pártkoalíció keretei között indulhattak, amin belül a mandátumeloszlás eleve biztosította a Ba'at túlsúlyát.¹⁵ Az elnökválasztás hasonló módon ellenőrzött mederben zajlott: a(z) (állam)párt állíthatta az egyetlen elnökjelöltet, s az elnök személyét a parlament – a *Népgyűlés (Maǧlis aš-Ša'ab Majlis al-Sha'ab)*¹⁶ – szentesítette. Az elnökválasztás ilyenformán inkább népszavazás, *plebiscitum* volt. Elvben ugyan volt rá lehetőség, hogy a „nép” ne adja meg a felhatalmazást, s ebben az esetben új jelöltet kellett volna állítani, ez azonban egyszer sem történt meg: Hāfīz al-Asad összesen hét alkalommal kapott bizalmat. Némi-leg különbözött ettől az önkormányzati választás, ahol nagyobb teret engedtek független vagy rendszerkritikus személyeknek. A színialak mögött azonban az egész rendszert a személyi kapcsolatok és érdekek komplex hálózata fogta össze, amely az elnök személye köré fonódott.

Hāfīz al-Asad halála (2000) után e rendszer változott meg bizonyos mértékben, amikor az elnöki tisztséget ez elhunyt elnök 35 éves második fia, Baššār al-Asad (Bassár al-Aszad) vette át.¹⁷ A változást a '90-es évek pangó gazdasága és külpolitikai elszigeteltsége, a külső patrónus Szovjetunió elvesztése, s leginkább a *megváltozott globális rend* kényszerítette ki, az elnökváltás pedig kellő alkalmat teremtett hozzá. 2003-tól a régi vezetők többségét lecserélték, s az új

összetételű politikai garnitúra többségében az új elnökhöz hű, fiatal, technokrata értelmiségiek közül került ki, akik, bár kevés tapasztalatuk volt, energikusan és lelkesen láttak munkához, s erős személyes szálak fűzték őket a velük egykorú elnökhöz. A gazdaság átalakítása, a korábbi alapok megtartásával, immár alapvetően szabadpiaci keretek között, külhoni – elsősorban Öbölbeli – tőkével indult meg. A beáramló tőke, az állami beruházások, a javuló külgazdasági feltételek s az új, piackonform pénzügyi környezet a gazdaság látványos növekedését eredményezte. Ennek ára viszont a társadalmi egyensúly megbomlása volt. A szír társadalom, amelyben addig – egy valóban dúsgazdag, ám igen kis létszámú elitet nem számítva – a jövedelmek kiegyenlítették voltak, néhány év leforgása alatt polarizálódott, kettészakadt. A jövedelemegyenlőtlenségek, a már említett népeségrobbanás, a városokba áramlás s a vagyonosodást átszövő, nepotista jegyekkel súlyosbított korrupció növekvő feszültséghez vezetett. Az új, tapasztalatlan vezetés azonban erre nem figyelt fel, s nem reagált megfelelően.

Başšār al-Asad kormánya a piaci és a külpolitikai nyitással egyidejűleg a belső (el)nyomáson is enyhített: finomodtak a biztonsági intézkedések, lehetővé tették a kötelező katonai szolgálat pénzbeli megváltását, új pártok alapítását engedélyezték – immár a Nemzeti Haladó Fronton kívül is. Míg korábban a kormányzat egésze bírálhatatlan volt, e tiltás egyre inkább csak az elnök személyére és a Ba'at Pártra korlátozódott. A gazdasági nyitás és a viszonylagos szabadság ugyanakkor *iszlamista szellemi behatolással* – fellazítással – járt együtt: Az Öböl menti monarchiák ugyanis nemcsak a szír gazdaságba fektettek be, hanem befolyásra tettek szert az ország vallási életben is. Százával épültek új mecsetek – főleg vidéken –, amelyek irányítását és szellemét immár nem a hatalom, hanem a befektető államok határozták meg. Amikor a válság kitört, s a damaszkuszi kormány konfliktusba került az Öböl államaival, a kormányellenes agitációnak, nem véletlenül, ezek a(z új) *mecsetközösségek* váltak elsődleges bázisaivá. Ez Hama örökségével együtt – egy már jóval szabadabb környezetben – súlyos kihívást jelentett, amivel az Asad-rendszer az addigi engedékenyebb módszerek részleges vagy teljes feladásával próbált meg szembeszállni.

A kétezres évek elején Szíria helyzete külpolitikai téren érzékelhetően javult. Irakkal – amely 1991 után már nem jelentett fenyegetést – felújították a kapcsolatokat, s kölcsönösen előnyös gazdasági szálakat építettek ki. Noha a Bagdad elleni nemzetközi (amerikai–brit) invázió 2003-ban komoly aggodalmat váltott ki Szíriában, s a menekültek ellátása súlyos gazdasági gondokat okozott, Damaszkusznak az iraki ellenállás hallgatólagos támogatásával sikerült a helyzetet kézben tartania. Hasonló problémát okozott 2005-ben a Libanonban – a Rafiq al-Ḥarīrī (Rafik Hariri) miniszterelnök elleni merénylet nyomán¹⁸ – magasra csapó Szíria-ellenes hangulat, ami kikényszerítette a szír had-

sereg kivonulását, noha a helyi szövetségesek – elsősorban, de nem kizárólag a síita *Hiżb Allah* (Hezbollah) – segítségével a szír vezetés meg tudta őrizni a szomszéd állam feletti hagyományos befolyását. A legnagyobb változás a szír–török relációban ment végbe. Ankarában a 2002-es kurzusváltás nyomán¹⁹ viszonylagos politikai stabilitás állt be, ami maga után vonta a két ország viszonyának látványos javulását is. Mindkét vezetés támogatta a kétirányú befektetéseket, fellendült a turizmus, rendezték (vagy legalábbis szőnyeg alá söpörték) a legtöbb korábbi vitás kérdést, s 2009-ben eltörölték a vízumkényszert. A „baráti” szálak a magas szintű, kölcsönös látogatásokon túl 2009-ben – a két ország történetében először – közös hadgyakorlatban is kifejezésre jutott. 2007-től Törökország közvetítőként lépett fel Szíria és Izrael – titkos és sikertelen – béketárgyalásaiban, Damaszkusz pedig egyengette Teherán és Ankara egymásra találását. Ez utóbbi olyannyira sikeres volt, hogy a 2011 óta tartó válság s az abban alapvetően különböző török és iráni álláspont sem tudta aláásni. Damaszkusz minden nehézség ellenére még az Öböl-államokkal és az Egyesült Államokkal is *modus vivendire* tudott jutni, s bár a szíriai–amerikai viszony korántsem vált felhőtlennek, kedvezőbb volt, mint 1954 óta bármikor. Mindezt az Asad-kormánynak azzal együtt sikerült elérnie, hogy Szíria meg tudta őrizni hagyományos szövetségesei, Irán és a magára találó Oroszország támogatását is. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a nyitási politika Szíriát sebezhetőbbé tette – számos olyan kérdésben, amelyekben az előző elnök nem mutatott (volna) engedékenységet. Ezt *post factum* lehet, persze, hibának tekinteni, ám figyelembe véve az elért eredményeket, illetve azt, hogy a térség egészében kirobbant politikai válságot nem lehetett előre látni, a kétezres évtized szír politikáját aligha lenne indokolt negatívan értékeln.

Szíria ma. Polgárháború? Válság? Vagy valami más?

Szíriát viszonylag későn érték el az „Arab Tavasz” hullámai. Az események az addigra már kipróbált forgatókönyv szerint zajlottak. 2011 február 4-ére itt is – mint korábban Tunéziában, Egyiptomban, Líbiában és Jemenben – meghirdették a „Harag Napját”. A felhívás azonban szinte teljesen visszhang nélkül maradt. A hatóságok a *Facebook*on bejelentett akció szervezői után eredve, főleg külföldön élő személyekre bukkantak. A sporadikus letartóztatások, majd az őrizetbe vettek szabadon engedésére szervezett tüntetések egyelőre nem váltottak ki komolyabb konfliktust. Ezután következett március 13-a, amikor Dara’a, dél-nyugati kormányzósági székhely egyik iskolájának falára diákok a kormányt és az elnököt kigúnyoló graffitikat firkáltak. A rendőrség hamar megtalálta és őrizetbe vette az elkövetőket, de egy hét múlva, engedve a kiszabadításukra szervezett tüntetéseknek, sza-

badon is bocsátotta őket. Az események ezután eszkalálódtak – amiről egymástól gyökeresen eltérő verziók láttak napvilágot.²⁰ Ezek egyike szerint, az egyik fiatal ismeretlen személyek elrabolták, s a fiú holtteste néhány nap múlva brutálisan megcsonkítva került elő. A hatóságok tagadták felelősségüket, s alapos kivizsgálást ígértek, a közvélemény azonban nem adott hitelt nekik. Az újabb tiltakozások során az indulatok elszabadultak: a tüntetők közé egy motoros hajtott, és a tömegbe lőtt, a rendőrség pedig rövid úton feloszlatta a demonstrációt. Ezután hasonló megmozdulásokra került sor a tartomány Sanamayn nevű városkájában, majd az ország északi részén, Latakia tartományban s az ország több más városában is. A kormány nem volt képes felmérni – még kevésbé kézben tartani – az események irányát, és kapkodva, zavarodottan reagált.

A zavart főként három tényező (f)okozta. Először is, bár Dara'a az ország egyik legelmaradottabb tartománya volt, a Ba'at Párt helyi részlege magas pozíciókban képviseltette magát az államirányításban. E vezetők – köztük is elsősorban Rustum Ğazālī (Rustum Ghazale), aki Baššār al-Asad elnök egyik bizalmasa s 2012 júliusa óta a politikai biztonsági erők (*Idārat al-Amn as-Siyāsī*) vezetője volt – helyismeretükre és személyes kapcsolataikra hivatkozva, maguk próbálták meg úrrá lenni a válságon. Erőszakot alkalmaztak, ami azonban olaj volt a tűzre. Amikor a kormány felismerte, hogy hibázott, visszavonta a fegyveres rendfenntartó erőket, s reformokat hirdetett meg.

A káosz elszabadulásában egy másik fontos tényező volt, hogy a tüntetők közé gyakran fegyveres merénylők (mesterlövészek) vegyültek el, akik válogatás nélkül lőttek tüntetőkre és rendőrökre egyaránt. A tiltakozók mögöttük a karhatalmat vélelmezték, míg a kormány a tüntetéseket kihasználó bűnözőkről nyilatkozott. Ez utóbbi feltételezést igazolta (látszott igazolni) az a körülmény, hogy az első megmozdulásokra olyan helyeken került sor, ahol régi hagyománya volt a csempészetnek, vagyis fegyvere(se)k beszivárgása kézenfekvő lehetőségnek látszott. Az mindenképpen logikátlan, hogy a mesterlövészek a kormánynak dolgoztak volna, hiszen ha a hatalom a tüntetéseket erővel akarta volna levéni, arra a hadsereget használta volna. Ezek az akciók előre látható módon a tüntetések megfékezését nem, csakis eszkalálódását hozhatták és hozták is. Akárhogyan is történt, a következők egyike a hatalom szempontjából helyrehozhatatlanul súlyosaknak bizonyultak: a kormány hiába tett ígéretet a vérontások kivizsgálására, ennek már nem lehetett mérséklő hatása.

A kormány intézkedései ellen ható harmadik tényező a *média* volt. A szír állami tömegtájékoztatás elavult módszerekkel operált, és a 2000-es években megjelent arab műholdas tévécsatornák elterjedésével, elvesztette nézettségét. A lakosság többsége az olyan arab médiumokból tájékozódott, mint a katarai székhelyű *al-Jazeera*, amelyet a közvélemény ekkor (még) hitelesnek fogadott el. Ezek a csatornák – követve

a tunéziai, egyiptomi és líbiai szólamokat – nagyban hozzájárultak, gyakran szándékosan hamis hírek terjesztésével is, az események eskalálódásához. A szír állami média hiába tudósított s mutatott be videó-felvételeket is a tüntetéseken megjelenő fegyveres csoportokról, ismeretlen mesterlövészekről, titkos fegyverraktárak elleni rendőrségi razziákról stb., a műholdas csatornák által keltett izgatással/lázítással szemben e híradásoknak már kevesen adtak hitelt.

A szír lakosság többsége a folytatódó tüntetéseket előbb riadtan, majd egyre inkább fásultan figyelte: igyekezett kimaradni a felfordulásból. A kormány amnesztiát hirdetett, s kormánypárti tömegdemonstrációk szervezésével próbálta befolyását megszilárdítani. Az ezeken résztvevők létszáma azonban hiába érte el vagy akár haladta meg az ellenzéki tüntetéseket, a megmozdulásokat a főáramú nemzetközi sajtó egy kalap alá vette, vagy gyakran a kormány melletti demonstrációkról készült felvételeket használta fel vágóképeknek a rendszerellenes tüntetésekről szóló tudósításokhoz. A reformígéretet a felizzított indulatokat nem tudták enyhíteni, a politikai foglyok amnesztiában részesítése nyomán pedig olyanok is szabad lábra kerültek, akik hamarosan terrorszervezetekhez csatlakoztak.

Ilyenformán a szíriai események ama értelmezése, amely szerint a hatalom a kezdetben békés tüntetéseket brutálisan vérbe fojtotta, s hogy a konfliktus emiatt fajult volna el, *ellentmond a tényeknek*. A valóságban már 2011 júniusától megindult a külföldi fegyveresek és fegyverek beáramlása az országba, s a falvak és a nagyvárosok szegénynegyedeinek mecsetközösségeiben megkezdődött az agitáció és a milíciák szervezése. A nemzetközi média erről általában hallgatott; a krízis nyugati és keleti „narratívája” fokozatosan elvált egymástól. Míg a Nyugat az „Asad-diktatúrával” szembeni *demokratikus politikai mozgalomról* beszélt, az Öbölbeli arab média egyre nyíltabban *dzsihádra* szólított fel. A konfliktusnak felekezeti hátteret kerítettek: eszerint Szíriában az uralkodó síi kisebbség elnyomja a szunni többségű lakosságot. A külső nagyhatalmi szereplők beavatkozása egyértelművé vált: a Líbiában alkalmazott forgatókönyv alapján, a fegyveres csoportokat *Szabad Szír Hadsereg (al-Ġayš as-Sūrī al-Ĥurr)* néven egybeszervezték, s létrehozták a hozzá kapcsolódó politikai tömörülést, a *Szíriai Nemzeti Tanácsot (al-Mağlis al-Waṭani as-Sūrī)* is.

Az összecsapások első szakasza nagyjából 2012 tavaszáig tartott. Ekkorra a szír hadseregnek sikerült visszaszorítania a főbb fegyveres csoportokat. Április 12-én a szembenálló felek, Kofi Annan ENSZ-főmegbízott közvetítésével tűzszünetet kötöttek. A kormány ígéretet tett a politikai foglyok szabadon bocsátására, a sajtószabadság és a gyülekezéshez való jog biztosítására, és előirányozták egy háromszáz fős ENSZ-megfigyelő misszió felállítását. A viszonylagos nyugalmi állapotnak 2012. július 18-a vetett véget. E napon Damaszkuszban, a katonai hírszerzés központjában (*Muḥābarāt*) végrehajtott pokolgépes

merényletben meghalt Dawūd Rāġiħa (Dawoud Rajiha) tábornok, védelmi miniszter, Ašif Šawkāt (Assef Shawkat), az elnök sógora, a titkosszolgálatok korábbi feje, valamint több magas rangú főtiszt és politikus. Egyidejűleg a Szabad Szír Hadsereg összehangolt támadást indított Damaszkusz és Aleppó ellen. Mindez rendkívüli próbatétel elé állította a szír politikai és katonai vezetést: ha Damaszkusz elesik, ez minden valószínűség szerint a kormány bukását is maga után vonna. A hadseregnek azonban – bizonyítva integritását – néhány nap alatt sikerült a fővárost újra ellenőrzése alá vonnia, s Damaszkusz belső negyedeiből kiszorította a terrorista csoportokat. Az ország második nagyvárosa, az 1 700 000 lakosú Aleppó egy része azonban kikerült a kormány irányítása alól. Az Asad-vezetést augusztus 6-án újabb súlyos csapás érte: Riyād Ĥiġāb (Riyad Hijab) miniszterelnök – aki a május elején megtartott parlamenti választások után,²¹ június 23-án alakíthatott kormányt – *dezertált*: családjával együtt előbb Jordániába szökött, majd Katarba távozott, ahol a szír hadsereg vezetőit a példa követésére, a szír kormánnyal és a Ba'at Párttal való szembe fordulásra szólította fel, kijelentvén, hogy a rezsim „morális, pénzügyi és katonai szempontból” összeomlott. Minthogy Ĥiġāb nem tartozott a szír politikai elithez – kinevezése inkább az ellenzéknek és a szunnita többségnek tett gesztus volt –,²² s így nem lehetett fontos államtitkok birtokában; árulásának inkább súlyos morális és politikai hatása volt. Mindenesetre a konfliktus jellege, úgy tűnik, ekkor változott meg – két szempontból is. Egyrészt a Szabad Szír Hadsereg, amelynek soraiban addig valóban harcoltak dezertált szír katonák és a civil életből reaktívált, katonai képzettséggel bíró személyek, a Damaszkusz környéki harcokban elvérzett.²³ Másrészt, a hatalom taktikát változtatott: az addigi célzott katonai műveletek helyett immár *totális háborút* hirdetett meg. A válság ekkor – 2012 nyarán – eszkalálódott *valódi háborúvá*. A kormányellenes fegyveres milíciák többsége nagyobb csoportokba olvadt be, amelyek közül a négy legerősebb az *Aħrār aš-Šām* („Szíria Szabadjai”),²⁴ az Iszlám Front,²⁵ a *Nuṣra Front* („a Győzelem Frontja”)²⁶, majd 2012 végétől leginkább a *Dā'iš* (Iszlám Állam, ISIS) lett. A nagyszámú, kicsiny, helyi milícia ezután e csoportosulások között vándorolt – s vándorol a mai napig –, gyakran változó érdekek szerint, áttekinthetetlen kavalkádban. A fegyveres csoportok a belső és külső anyagi források elosztása körül sokszor egymással is konfrontálódnak. Bár manapság közülük a legismertebb a Nuṣra és a Dā'iš, e katonai szervezetek között módszereikben nincs számottevő különbség.

A kormányellenes fegyveres csoportok fegyvereiket 2013 nyaráig főleg Libanonon keresztül szerezték be, azóta pedig Törökországon és Jordánián keresztül kapják. Személyi állományukat ma már nemcsak, hogy nagyrészt nem szírek teszik ki, de nem is arabok. Anyagi forrásaik – amelyek különböző vallási szervezeteken (alapítványokon) keresztül jut el hozzájuk – az Öböl államaiból származnak, illetve

(Törökországon keresztül folytatott) ember-, szerv-, műkincs- és kőolaj-kereskedelemből ered.

Felmerül ezek után a kérdés: beszélhetünk-e Szíriában polgárháborúról, amikor a szír kormány ellen fegyverben álló csoportok 70–90%-a nem szír állampolgár, s a milíciák szerepüket immár nem is politikai célok mentén, hanem vallásháborúként fogalmazzák meg? Továbbá amikor a rendszerrel szemben álló szervezetek mögött egyértelműen bizonyítható a külföldi szponzoráció? Nos, véleményem szerint, Szíria olyan nem-állami erővel folytatott háború színtere, amelyet a politológiai irodalom *proxy warként*, azaz közvetítőként (helyetteseken) keresztül vívott háborúként határoz meg. Másként fogalmazva: az ellenzéki fegyveresek és a szervezeteik valójában eszközök a különféle külhoni politikai erők (állami és nem állami aktorok) kezében. E tétel fordítva is igaz: ha Szíriában valóban felekezeti alapú polgárháború zajlana, aligha lenne megmagyarázható, hogyan lehetséges, hogy mind a mai napig nemcsak a szír kormány működőképes – különböző felekezetekhez tartozó miniszterekkel, köztük a hamai szunni családból származó védelmi miniszterrel²⁷ –, hanem a hadsereg és az állami intézményrendszer s a szíriai gazdaság is. Egy olyan társadalomban, ahol a lakosság 70–75%-a szunni muszlim, mindez nem lenne elérhető a lakosság túlnyomó részének támogatása nélkül. A polgárháborúnak a nyugati sajtó által sulykolt tézise valójában azt a cél hivatott elkendőzni, hogy a háborús válságban mennyire mélyen érintettek a külső szereplők.

A másik sokszor hangoztatott szólam az ellenzéki fegyveres csoportok szétválasztása „mérsékeltre” és „szélsőségesekre”. Ennek cáfolatául álljon itt egy fotó (sok hasonló közül), amely a „mérsékelt” és a „szélsőséges” ellenzéki csoportok együttműködését illusztrálja. A kép jobb szélén az *Ahrār aš-Šām* harcosai és zászlaja, középen a Szabad Szír Hadseregéi, míg a baloldalon a *Nuṣra* tagjai és lobogója

láthatók (utóbbi 2012-ben az Egyesült Államok is terrrorszervezetnek nyilvánította).

A „kollegiális szellem”, amit képek és helyszíni videók ezrei igazolnak, mutatja, hogy e szervezetek között valójában nincs érdemi különbség. A Szíriába (az arab világból és/vagy Nyugat-Európából) érkező fegyveresek (önkéntesek és/vagy zsoldosok) az esetek többségében teljesen esetlegesen találják meg az utat valamely csoporthoz, amelyek sokszor maguk is kiszámíthatatlanul mozognak a területen. Ez olyan tény, ami minimális hely- és nyelvismeret birtokában is könnyen igazolható. Fölmerül hát a kérdés, hogy a nyugati média miért tartja fenn mégis ezt a fajta megkülönböztetést. A magyarázat kettős. Egyrészt: mivel a nyugati (és a magyar) „szakértők” többségének nincs nyelv- és helyismerete Szíriáról, információikat főként nyugati, angol nyelvű elemzésekből merítik, amelyek mögött viszont gyakran erős hatalmi-politikai ráhatás rejlik. A nyugati „narratíva” jellegére a szíriai válság elhúzódása nyomja rá bélyegét – és itt vissza kell kanyarodnunk Líbia esetéhez. A fegyveres csoportok nagy része az észak-afrikai országban is *terrorista* volt, miként azt a fejlemények azóta igazolták. Líbiában azonban a kormány előbb bukott meg, mint ahogy a „szabadságharcosok” mítosza lelepleződött volna. Szíriában viszont a háború elhúzódott és – nem kis részben a szír média és a közösségi portálok jóvoltából – a fegyveres csoportok brutalitását bemutató videók napvilágra kerültek. A szír válságba beavatkozó államok politikai vezetésének el kell(ett) számolnia azzal, hogy valójában kiknek nyújtott politikai és anyagi támogatást. Ezért aztán a „tetten ért” szervezetek kapták a „szélsőséges”, a szalonképesebb, támogatható csoportok pedig a „mérsékelt” jelzőt; az utóbbiakból politikai tőkét is lehetett kovácsolni, arra hivatkozva, hogy ezek a „terrorista” szervezetek ellen is harcolnak.

Szíria – érdekek célkeresztjében

A szír válság – ez ma már nyilvánvaló – jóval túlmutat a szíriai frontokon. A külső érdekek bonyolult hálója az átlagos hírfogyasztó számára szinte érthetatlenné teszi a válságban jelen lévő szereplők magatartását. Ki kivel is van tehát, s ki(k)nek mi(k) az érdeke(ik)?

Midőn e kérdésekre választ keresünk, először is szét kell választanunk az aktorokat globális és regionális szereplőkre, illetve aszerint, hogy hogy melyikük melyik oldal mellett foglal állást. Egyfelől találjuk azokat, akik a szír kormány feltétlen ellenfelei, s akik mindezedig előmozdítói voltak ama folyamatnak, amit nemes egyszerűséggel – tendenciózusan – „Arab Tavasz” neveznek (s nevez a nemzetközi közvélemény többsége). Közöttük a legfontosabbak az Egyesült Államok és európai szövetségesei. Ezen országok mind Szíriában, mind a térségben általában, alakítói (sőt, részben kezdeményezői) voltak az

átalakulásnak, országonként különböző mértékben. Líbiában s tágabban egész Észak-Afrikában az európai érdekek voltak (és maradtak) dominánsak, ezért az ottani folyamatokban a francia, brit és olasz befolyásnak volt meghatározó szerepe. Egyiptomban az EU centrum-államai általában passzívak maradtak, s igazából csupán egyetlen állam aktív szerepe volt tetten érhető: Németországé. A Mursī-féle kormánzatnak ugyanis nagy szüksége volt külföldi befektetésekre, s erre elsődlegesen a németeket szemelte ki. Németország azonban a tetőző görög gazdasági válság miatt Egyiptomban nem kívánt donorszerepet betölteni. Emiatt részben már Mursī idejében, kiváltképpen pedig Sisi hatalomra kerülése után Kairó igyekezett más forrásokat találni. Előbb Iránnal került sor furcsa és kétes eredményeket hozó próbálkozásra, majd ennek kudarca után az Öböl gazdag arab állami lettek az új donorok: Mursī idejében Katar, bukása után pedig szinte kizárólag Szaúd-Arábia.

Szíria esetében – minthogy az ország helyzete elválaszthatatlan Irak, Irán és az Öböl sorsától –, a jelentős európai, elsősorban francia jelenlét mellett, főként amerikai érdekeltségeket találunk. Az amerikai nagykövét aktív szervezője volt a szír ellenzéki csoportoknak és tüntetéseknek, majd a milíciák megalakulása után ezek nyílt anyagi és politikai támogatásának. De Szíria kapcsán fontos Törökország szerepére is kitérni. Az ankarai vezetés az 1980-as, 90-es évek belpolitikai és gazdasági zavarait követően, 2002-től stabil kormányzatot tudott kiépíteni: Recep Erdoğan és az AKP vezetésével,²⁸ illetve jelentős IMF-útmutatással sikerült rendbe tennie az ország gazdaságát. Az expanzív exportorientált török gazdaság a közép-keleti térségben folyamatosan kereste – és sikeresen meg is találta – az EU-val szembeni alternatívákat. Kivitele stabilan emelkedett Irak – elsősorban Iraki Kurdisztán –, Szíria, majd Irán felé is. Az „Arab Tavasz” nyomán a török beruházások a válságba került észak-afrikai országokban stabilan emelkedtek; a török állam és magántőke ilyenformán haszonélvezője lett az átrendeződésnek. Szíriával kapcsolatban viszont az ankarai vezetés komoly dilemma elé került. Miután 2005-ben a török–szír viszonyt sikerült rendbe tenni, 2010-ig s soha nem tapasztalt csúcspontot döntöttek a két ország gazdasági kapcsolatai. A járulékos gazdasági és nem kis részben politikai haszon jelentkezett a török–iráni, a török–jordániai, illetve a török–öböl menti kapcsolatokban is. Joggal merül föl a kérdés: Ankara ebben a helyzetben miért fordult szembe Baššār al-Asad kormányával? Nos, föltételezhető, hogy a török vezetés az „Arab Tavasz” láttán – amikor a nyugati államok nyomás alá helyezték Szíriát, s a válság lassan, de biztosan szélesedett – a Ba'ať bukására „fogadott”. Megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Damaszkusszal, majd aktív támogatója lett a szíriai kormány ellen fellépő csoportoknak. Mivel azonban a damaszkuszi kormányzat, a nyugati (és török) várákózások ellenére, nem bukott meg, s a válság elhúzódott, nagyobb szerepvállalásra volt

szükség. Emiatt Ankara – együttműködve az Egyesült Államokkal – teret engedett a fegyveres csoportok törökországi kiképzésének. 2012 folyamán ezek megsegítésére több esetben határincidenseket provokált Szíriával, arra számítva, hogy egy komolyabb konfrontáció szír agresszióknak állítható be, ami által esetleg el lehet érni a NATO közvetlen beavatkozását. Ezek a provokációk azonban nem hozták meg a várt eredményt, s a szír hadsereg viszonylag sikeres helyállása miatt szükségessé vált a fegyveres ellenzéki csoportok még erőteljesebb támogatása. 2012-től Törökország a szír határ mentén elkezdte aktívan segíteni a fegyveres csoportok bejutását Szíriába, illetve e csoportokat titkosszolgálati és katonai szakértőkkel is segíteni. 2013 folyamán a török tűzérség nem egyszer már a tengerparti határsávban is aktívan támogatta az ellenzéki szír milíciákat. Az egyre inkább elmélyülő török szerepvállalás azonban Ankarát kényszerpályára terelte. Egyrészt az előzmények miatt nehéz volt a közvélemény előtt is vállalható módon változtatni politikáján, s gazdasági kapcsolatait sem igen rendezhette már a regnáló szír kormánnyal. Másrészt rendkívül megnőtt az országon belül a szélsőséges muszlim csoportok és a velük szimpatizálók száma. Az AKP szellemiségében közel áll az iszlamizmushoz. Egy esetleges nyílt szembefordulás az addigi szíriai politikával így komoly biztonsági kockázatot jelentett volna: Ankarának az országon belül megerősödött szélsőséges muszlim erőket nehéz lett volna (lenne) visszaszorítani. Nem is szólva arról, hogy egy efféle irányváltás még inkább nyilvánvalóvá tette volna (tenné) Törökország szerepét a szíriai válságban. Ehhez járul még az is, hogy a Dā'īš által ellenőrzött szíriai és iraki területekről az olaj Törökországon keresztül kerül értékesítésre, s az országnak komoly bevétele származik a határ menti csempészetből. Ebben a helyzetben, úgy tűnik, a török kormány egyetlen járható menekülési útja az, ha sikerül a szír kormányt megbuktatni, mert így a szélsőséges elemek nagy részét (majd) „át lehet tolni” a határ túloldalára, felszámolhatók lesznek a kiképzőtáborok, s az események utólagos átértékelésével az elhibázott török szerepvállalás hatásai is mérsékelhetők. A mostani helyzet egyre veszélyesebb Ankara számára, hiszen már nemcsak Damaszkusszal, hanem Oroszországgal és Iránnal is szembe kerül(t), s immár kevésbé érezheti maga mögött az amerikai és európai támogatást, minthogy az USA és az EU is látható módon igyekeznek a felelőség teljes súlyját Ankarára hárítani.

A másik oldalon Damaszkusz két legnyíltabb és legerősebb támogatója Irán és Oroszország. Ennek okát elsősorban a Törtésben felépült orosz tengeri támaszpontban, illetve Irán esetében a síi szolidaritásban és katonai szövetségben szokták látni. Bár e megfontolások tagadhatatlanok, némileg túlértékeltek. A két regionális középhatalom magatartása kapcsán sokkal fontosabb, hogy a folyamat elején mindketten fenyegetve érezték magukat, hiszen megvolt az esélye, hogy az „átrendeződs” hulláma Iránt és Oroszországot is elérheti – ezért

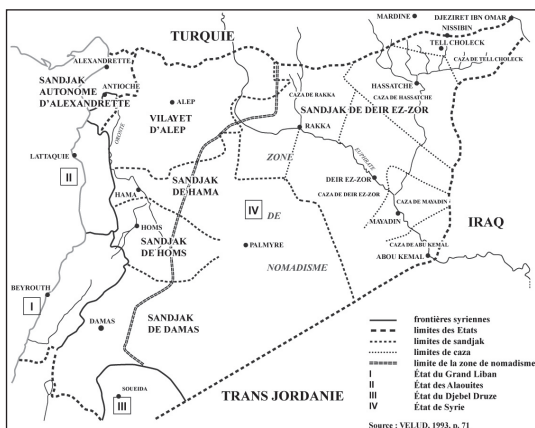
volt fontos azt még határaiktól távol megállítani. Amint e célt elérték, előtérbe került az *elérhető politikai haszon*. Irán számára immár reális lehetőséggé vált, hogy a katonai fenyegetés árnyékában, vezetésével, Libanon, Szíria, Irak és Irán között szilárd katonai, majd politikai és gazdasági együttműködés alakuljon ki. Ami pedig Oroszországot illeti, Moszkva a szír válságba való erőteljes beavatkozással nemcsak az amerikai terjeszkedést akaszthatja meg, hanem az említett, iráni vezetésű tömb révén stabil szövetségeseket is nyerhet a térségben, azaz kitolhatja biztonsági zónáját, illetve fegyveriparának jól fizető piacot szerezhet. Legalább ilyen fontos továbbá, hogy Oroszország stabilan hatni tud arra a térségre, ahonnan, vagy amin keresztül az EU beszerzési alternatívát találhat az orosz energiahordozókkal szemben. Ha ez az útvonal orosz kontroll alá vonható, Moszkva tárgyalási pozíciója az EU-val folytatott tárgyalásokon hosszú távon is megszilárdítható.

Hasonló megfontolások motiválják Kínát is: Peking számára előnyös a térség gazdasági eltolódása Kelet felé, s ezért ellenérdekelte az amerikai berendezkedés fenntartásában. Kína alighanem emiatt nyújtott diplomáciai és – Iránon keresztül – anyagi támogatást a szír kormánynak. Mindaddig, amíg Oroszország és Irán magára vállalja a küzdelem javát, és sikereket ér el, a helyzet egyelőre(?) nem indokolja a nyílt kínai jelenlétet.

Az arab államok között szintén jelentős érdekelletéket láthatunk. A GCC államai, főként Szaúd-Arábia és Katar masszív támogatói voltak mind az „Arab Tavasz”-nak, mind a szír válság kiszélesítésének. Elegendő arra emlékeztetnünk, hogy a Szíriában harcoló csoportok jelentős pénzügyi támogatást, illetve fegyverzetet kaptak/kapnak az Öböl-államoktól, sőt, a milíciák személyi állománya is részben innen érkezik. Ennek magyarázata elsősorban a gazdasági előny: Tunéziában, Líbiában és Egyiptomban látható volt, hogy az átalakulás az olajmonarchiák masszív gazdasági behatolásával járt együtt. Szíria átalakításával elérhetővé válna, hogy az Öböl szénhidrogén-kincse vezetéken eljuttathatóvá váljon Törökországba, onnan pedig az Európai Unióba. A másik látható ok: az Öböl-államok sajátos vallási doktrínájának elterjesztése. Nem lehet azonban megkerülni, hogy ez a szerepvállalás csakis amerikai egyeztetéssel/jóváhagyással mehet végbe. Nemcsak az *Iztambuli Együttműködési Kezdeményezés* keretében működő NATO-szövetség miatt, hanem főleg azért, mert ezen államok politikai elitje saját társadalmaikkal szemben is rászorul a nyugati (amerikai) támogatására: egy olyan nyomásnak, mint aminek Szíria volt és van kitéve, még időlegesen sem lennének képesek ellenállni. Ezért engednek a nyugati elvárásnak, s érvényre juttatva saját gazdasági és politikai hasznukat is, amerikai fegyverek vásárlásával finanszírozzák a folyamatot.

Fontos szerep jut a válságban Iraknak is, amelynek viselkedése legalább olyan ellentmondásos, mind Törökországé. Az iraki politika

– benne Nūrī al- Mālīkī kormányával – döntően a 2003-as amerikai beavatkozás terméke. Ezért várható volt, hogy a bagdadi vezetés támogatni fogja a Szíria elleni föllépést. Ennek azonban pont az ellentéte történt: az iraki (síita) kormányzat minden tőle telhetőt megtett azért, hogy segítse Damaszkuszt – saját nehéz helyzete ellenére is. Ennek oka, hogy 2003 után az amerikai jelenlét bénítóan hatott az iraki gazdaságra, s a valóban hasznos befektetések Iránból és Szíriából érkeztek. Emiatt az iraki kormány saját jövőjét az amerikai gyámkodástól való megszabadulásban, majd az USA kivonulása után már a szíriai–iraki–iráni együttműködésben látta. Irak igyekezett meggátolni fegyveresek Szíriába való átjutását, és diplomáciai támogatást is nyújtott Szíriának. Ez az oka, hogy bár Bagdad hivatalosan Washington szövetsége, az amerikaiak nem sietnek kimenteni Irakot a Dā'īs szorongatásából. Ezáltal ugyanis Irak könnyen kicsúszna (megmaradt) befolyása alól. Ilyenformán a válság fennmaradása Washington számára kedvezőbb opciót jelent, hiszen így idővel igazolhatóvá válik egy újabb katonai beavatkozás, s az USA a rendezést saját érdekei szerint érheti el: sakkban tudja tartani a formálódó iráni–iraki–szír–libanoni „tengelyt”, s meg tudja hosszabbítani jelenlétét az Öbölben. Mivel lehetne magyarázni különben, hogy Moszul eleste (2014. június) után, amikor az iraki kormány fennállásának legnehezebb napjait érte meg, az USA nem csapatokat küldött a Dā'īs ellen, hanem tanácsadókat... Akik ezután al-Mālīkī lemondását követelték, és el is érték. Fel lehet tenni a kérdést, persze, hogy akkor meg miért engedi Amerika, hogy Irán Bagdad segítségére siessen? Nos, úgy tűnik, azért, mert hosszabb távon ez is kedvező Washington számára. Amennyiben ugyanis Irán nyíltan beavatkozik a szíriai-iraki krízisbe, tartósan leköti erőit egy olyan országban, ahol reputációja hagyományosan rossz, tehát ily módon sebezhetővé teszi önmagát.

Szíria francia mandátumos igazgatás alatt (1925)

<http://books.openedition.org/lfpo/docannexe/image/1294/img-9.png>

Összegezés

A fentiek alapján tehát elmondható, hogy a szíriai válság csakúgy, mint általában az „Arab Tavasz” fejleményei nem az „emberi jogok” vagy a „demokrácia” kérdése körül forogtak/forognak, hanem a globális, regionális és lokális érdekek bonyolult hálójában zajlanak.

Az egyik oldal, a Nyugat, elérte, hogy – egyelőre Szíriát kivéve – „átrendezze” a térséget, s leváltta, kezelhető(bb) rezsimekkel cserélje fel a vele nem egyező kormányokat. Az egyik kulcsfontosságú, ám a „bedőlés” küszöbén álló szövetséges államot, Egyiptomot sikerült stabilizálnia, egyben szolgálja regionális szövetségesei, Szaúd-Arábia, Katar, Törökország és Izrael politikai és gazdasági érdekeit – mindezt úgy, hogy a konfliktust alapvetően az ő erőforrásaikkal és politikai felelősségüket előtérbe tolv menedzselje.

A másik oldal – elsősorban Oroszország – számára Észak-Afrika túl messze volt, a reális gazdasági érdekek pedig csekélyek. A szíriai–iraki válság ezzel szemben egy már régóta érlelődő szövetség megteremtésével és megszilárdításával kecsegtetett. E folyamatot a krízis elhúzódása megerősítette, sőt, mára a válság megoldásának szinte egyedüli esélyévé tette. A 2003 utáni iraki, vagy a 2011-et követő líbiai állapotok ugyanis bebizonyították, hogy az amerikai beavatkozás nem hogy stabilitáshoz nem vezetett ezekben az országokban, hanem elképzelhetetlen mértékű pusztulást és káoszt vont maga után. Az USA-tól és régióbeli szövetségeseitől a térség társadalmi aligha remélhetik a gazdasági, társadalmi és politikai stabilitás, rend helyreállítását – annál is kevésbé, hogy efféle rendezési tervvel jelenleg nem is rendelkeznek...

A legszomorúbb talán az, hogy a konfliktusban szembenálló résztvevők között a legkevésbé felmerülő szempont a szíriai és iraki lakosság helyzete: bár a legtöbb szó – ha másért nem, az Európára nehezedő menekültválság miatt – róluk esik, valójában éppen ők azok, akik senkit sem érdekelnek. Ezt pedig elsősorban nem a globális szereplők harca, hanem az arab országok elitjeinek szakadatlan, egymás közötti széthúzása teszi lehetővé, és vélhetően fogja továbbra is lehetővé tenni.

Jegyzetek

- ¹ *Gulf Cooperation Council*: 1981-ben megalakult gazdasági-katonai együttműködési szervezet, amely hat tagállamot tömörít: Kuvait, Szaúd-Arábia, Bahrein, Katar, az Egyesült Arab Emírátsok és Omán.
- ² *Greater Middle-East*: a George W. Bush vezette amerikai kormányzat által használt geopolitikai fogalom a Pakisztántól Szomáliáig és Szudánig terjedő, összefüggő válságövezet megnevezésére.
- ³ „Vital interests” – a *Carter-doktrína* (1980) szóhasználatával.

- ⁴ *Front Islamique de Salut* (Iszlám Üdvfront): 1989-ben megalakult, és 1992. márciusban (az 1991. decemberi törvényhozási választások első fordulóján, ahol a FIS 82%-os többséget szerzett) feloszlattott politikai mozgalom, majd párt.
- ⁵ A Sykes–Picot-megállapodásból kiindulva, a határok végleges kijelölését az amerikaiak nélkül megtartott *San Remo-i konferencia* végezte el 1920. 19–26-án, majd a Népszövetség a területkijelölést és a mandátumokat 1922-ben emelte nemzetközi jogi érvényre.
- ⁶ A mandátumterületet egy észak–déli vonal mentén (amely az ún. *izohiétákat*, az azonos csapadékmennyiségű helyeket összekötő görbékét követve, ti. a művelhető és a sivatagos steppe határán húzódott) két részre osztották. A nyugati területekből, amelyek a civil *Haut Commissariat* (Felső Bizottság) irányítása alá került, kihalították mindenekelőtt Nagy-Libanon Államot (*État du Grand Liban*), majd további négy entitást: Damaszkuszi Állam (*État de Damas*), Aleppói Állam (*État d'Alep*), a Drúzok Állama (*État des Druzes*), az Alaviták Területe (*Territoires des Alaouites*) és Alexandrettai Szandzsák (*Sandjak d'Alexandrette*). A katonai hírszerzés (*Services des renseignements*) felügyelete alá helyezett keleti részeken eredetileg egy hetedik közigazgatási egység (Beduin Állam/*État Bédoûin*) föllállítását tervezték, de az egymással erő nomád lázadások miatt 1921-ben ún. Beduin ellenőrzés (*Contrôle bédoûin*) létesítése mellett döntöttek, amelynek hatálya az ország egész keleti, félsivatagos részére kiterjedt.
- ⁷ Az *Alexandrettai Szandzsák* 1925-ben előbb az Aleppói Állam, ezután pedig az újraegyesített *Szíriai Állam* része lett. Amikor 1937-ben a Népfrent kormánya kilátásba helyezte Szíria függetlenségének megadását, a török kormány tiltakozott a terv ellen, hogy a terület, egyharmadnyi török lakossal, Szíria része legyen. 1938-ban a tartomány *Hatay Köztársaság* néven szuverenitást kapott, majd 1939-ben lakosai népszavazáson a Török Köztársasághoz csatlakozásról döntöttek. Mivel Hatay lakosságának 25%-a arab, ennek fele 'alawī, a tartomány hovatartozásának kérdése mindmáig feszültséget kelt Szíria és Törökország között.
- ⁸ Az 'alawīk a két világháború között a nekik saját, autonóm államot és az egyéni anyagi és társadalmi felemelkedés esélyét biztosító francia mandátumos uralom legfőbb támogatói voltak. Midőn 1936-ban a francia Népfrent-kormány Szíria adminisztratív és politikai egységének helyreállítását határozta el, az egyik 'alawī vezető Léon Blum miniszterelnökhöz címzett levelében „a minket a szíriaiaktól (ti. a szunnktól) elválasztó mély szakadékról” írt, s arra kérte, „Képzeld csak el azt a pusztító katasztrófát, ami a beolvasztás után bekövetkezne.” Sulaymān al-Asad (Szulejman Aszad), a későbbi elnök, Hāfiz al-Asad nagyapja hat másik 'alawī nemzetséggel együtt pedig a francia jelenlét szíriai fenntartását szorgalmazta, hogy ezáltal biztosítva legyen az 'alawī közösség „szabadsága és függetlensége.”
- ⁹ A Hālid Baqdāš (Khaled Bagdas) által vezetett párt az európai hagyományoktól eltérően mindvégig szűk értelmiségű mozgalom maradt, amelynek a II. világháború után az egekbe szökő Nyugat- és gyarmatosítás-ellenes hangulat teremthetett volna politikai tőkét. A lakosság azonban az ideológiából nem sokat értett, viszont a párt szovjet támogatásában nagyhatalmi érdekeket látott. Az imperializmus-ellenes szólamok így inkább hátráltatták, mint javították a Szíriai Kommunista Párt elfogadottságát.

- ¹⁰ Az Anṭūn Sa'āda (Antun Saada) nevéhez fűződő ideológia sokat merített az európai szélsőjobboldali mozgalmakból, és azt a felfogást vallotta, hogy a térség lakosságának – nyelvi és vallási megosztottsága ellenére – egyetlen, több ezer éves öröksége van. Anṭūn Sa'āda a lakosságot egységesen *szímek* fogta fel, aminek nincs szoros köze az arabsághoz, hanem komplexitása ellenére egyetlen entitás. A pártot 1955-ben – már a Ba'aṭ megerősödése miatt – kiiktatták a szíriai politikai életből, s csak a 2000-es években rehabilitálták. Ma a *Syrian Social Nationalist Party* (Szíriai Szociális Nemzeti Párt – SSNP) Szíria második legnagyobb pártja.
- ¹¹ A szó szerint „újjaszületést” jelentő mozgalom az 1940-es években alakult meg Damaszkuszban, Michel Aflaq (Michel Aflak), Zakī al-Arsūzī (Zaki al-Arsuzi) és Šalāh ad-Dīn al-Bīṭār (Salah ad-Din al-Bitar) tanításai alapján. Az SSNP-vel ellenzékben, az identitás elsődleges forrásának az arabságot fogta fel, annak hangsúlyozása mellett, hogy van arab történelem és civilizáció az iszlámtól függetlenül is; valamint, hogy az arabság egyesülése szükséges és éppen ezért – elkerülhetetlen. A Ba'aṭ doktrínájának három alappillére az arab egység, a szocialista társadalmi modell és a szekularizmus. A párt a kezdetektől két fő szárnyra bomlott. a főleg szunnik dominálta polgári szárnyra, illetve a katonaira, amelyben a felekezeti kisebbségek voltak többségben. A párt az 1950-es évektől folyamatosan helyi szervezeteket alakított ki a legtöbb arab országban; közülük a legsikeresebb a libanoni, a jordániai, a palesztin, az iraki és a jemeni Ba'aṭ volt. 1963-ban a párt helyi szárnya Irakban átvette a hatalmat.
- ¹² A nyolc levantei gyalogos zászlóalj több mint felét a franciák az alawik közül toborozták.
- ¹³ Az áldozatok számát 10 és 40 ezer közöttire becsülik. Az amerikai katonai hírszerzés, a *Defense Intelligence Agency* (DIA) 2012-ben megismert jelentése viszont „csak” 2000 áldozatról szólt. Ez az esemény, főként a Testvériség szimpatizánsai számára, a kormány kegyetlenségének szimbólumává vált. Az ostromban megsemmisült Hama történelmi belvárosának mintegy harmada. Mint a nemrég elhunyt kiváló Szíria-specialista történész és újságíró, Patrick Seale megjegyezte: „A hamai harcokban a Muszlim Testvérek eltökéltsége, hogy utolsó csepp vérükig harcolnak, hasonló eltökéltséggel találkozott a rendszert védelmezők oldalán.”
- ¹⁴ Az Egyiptom és Izrael között megkötött *Camp David-i Egyezmény* (1978. szeptember) hatására, annak ellensúlyaként, a két elnök a két állam gyorsított ütemű közeledését, s mindenekeelőtt fegyveres erők egyesítését vette tervebe, amit teljes „politikai, gazdasági és kulturális uniónak” kellett volna követnie. A következő évben megszületett egyesítési terv 1979. júliusban lépett volna életbe. Ezt akadályozta meg Šaddām hatalomátvétele, s bár az uniós tárgyalások egy ideig még folytatódtak, 1979-ben végleg megszakadtak, amikor Šaddām – állítólag – ellene irányuló hatalomátvételi kísérletet leplezett le, amit – szerinte – a szíriai elnök tervelt ki.
- ¹⁵ Az 1972-ben létrehozott koalíció mintájául a korabeli keletnémet és lengyel példa szolgált, amely hasonló néppfront fölállításával próbálta meg a többpárt-rendszerű politikai hatalomgyakorlás illúzióját kelteni. Változást a 2011-es politikai vihar és a hatására bevezetett politikai reformsorozat s benne az új alkotmány hozott: ettől kezdve ellenzéki pártok is működhetnek az országban.
- ¹⁶ Azaz a 250 tagú, egykamarás szír parlament, amelyben a Ba'aṭ 135 képviselővel rendelkezik.

- ¹⁷ Hāfiz al-Asad kijelölt utódja az elnöki poszton elsőszülött fia, Bāsīl (Basszel) lett volna, de ő 1994-ben autóbalesetben életét vesztette.
- ¹⁸ A szunnita, libanoni–szaúdi kettős állampolgárságú Hariri 1992 és 2004 között ötször töltötte be Libanonban a miniszterelnöki tisztséget. 2004 októberében Émile Lahoud köztársasági elnökkel támadt konfliktusa miatt lemondott, s a 2005. májusban esedékes parlamenti választásokra készülve, az ellenzéki erők egyesítésének programjával lépett fel. A dúsgazdag üzletemberrel – akinek vagyonát 4–10 milliárd dollárra becsülték – 2015. február 14-én gépkocsiba rejtett pokolgép végzett Bejrútban (a merénylet több mint húsz halálos áldozatot követelt, s száznál több volt a sebesültek száma). A libanoni politikai erők egy része a merénylet mögött a szíriai titkosszolgálatot feltételezte, de erre semmilyen bizonyítékkal nem szolgált. Az ügy kivizsgálására, francia kérésre, 2005 szeptemberében ENSZ-bizottság alakult, majd 2007-ben a hollandiai Leidschendamban felállt az ENSZ Libanoni Különleges Törvényszéke. A Törvényszék – kereken tíz évvel a merénylet után – a gyilkosság kitervelésével magas rangú Hizb Allah- (Hezbollah-) vezetőket vádolt meg, amit a libanoni kormányban képviselt síita szervezet vezetője, Ḥasan Naṣr Allāh (Haszan Naszr Allāh) visszautasított, s a megvádolt személyek őrizetbe vételére nem került sor.
- ¹⁹ A 2002-es török parlamenti választásokat Recep Tayyip Erdoğan mérsékelt iszlamista politikai formációja, az *Igazság és Fejlődés Pártja (Adalet ve Kalkınma Partisi – AKP)* nyerte meg, s így 2003-ban a volt isztambuli polgármester alakíthatott kormányt.
- ²⁰ A politikai válság futótűzszerű terjedésének eseménytörténetét e helyen nincs módunkban áttekinteni.
- ²¹ A parlamenti választásokon – amelyeket a 2012. február 26-án megtartott *referendumon* (57,4%-os részvétellel) elfogadott *új alkotmány* alapján tartották meg – a választásra jogosultak 51,26%-a vett részt. A választásokat az ellenzék „sötét tréfának” minősítette.
- ²² Hiğāb Dayr az-Zūr-i (Deir ez-Zor) szunnita családból származik. 2008-ban Quнайtra (Kuneitra), 2011 februárjában Latakia Kormányzóság kormányzó-jává, két hónappal később pedig mezőgazdasági miniszterré nevezték ki. Távozása után az USA és Szaúd-Arábia Hiğābot szemelte ki egy átmeneti kormány élére (Baššār al-Asad bukása esetén), Katar és Törökország azonban az ismert szunni ellenzéki prédikátort, Ma’ād al-Ḥaṭīb-ot (Moaz al-Khatib) favorizálta.
- ²³ 2014 óta a Szabad Szír Hadsereg már csak Dara’a Kormányzóságban alkotja a kormányellenes erők fő erejét.
- ²⁴ 2013. novembere óta tagja az Iszlám Frontnak (lásd a 26. sz. jegyzetet).
- ²⁵ Az *Iszlám Front* e néven 2013. novemberétől működik, miután a „mérsékelt” *Szíriai Iszlám Felszabadítási Frontot* és a „radikális” (szalafista) *Szíriai Iszlám Frontot* (amelyek több mint két tucatnyi fegyveres csoportot tömörítettek) katarai és török közbenjárásra feloszlatták. Az Iszlám Front lett ezzel a legerősebb lázadó fegyveres koalíció (létszámát 50-80 ezer főre teszik), szemben riválisaival, a Szabad Szíriai Hadsereggel, a Nusra Fronttal és a Dā’iš-sal.
- ²⁶ Teljes nevén: *Jabhat an-Nuṣrah li-Ahl ash-Shām* („Szíria Népe Győzelmének Frontja”): az al-Qā’ida szíriai szervezete. Állománya főleg különböző arab államokból érkezett személyekből áll, fő támogatója Katar.
- ²⁷ Fahd Gāsim al-Farīğ 2012. júliusa, Dawūd Rāğīha halála óta látja el tisztségét.
- ²⁸ Lásd a 19. sz. jegyzetet.

Hivatkozások

- Hinnbusch, Raymond – Schmidt, Søren: *The State and the Political Economy of Reform in Syria*, St Andrews, University of St Andrews, Centre for Syrian Studies 2009
- Khoury, Philip Shukry: *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*, Princeton, Princeton University Press, 1987
- Lapidus, Ira M.: *A History of Arabic Societies*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988
- Lesch, David W.: *The New Lion of Damascus. Bashar al-Asad and the Modern Syria*, Yale University Press, 2005
- Leverett, Flynt: *Inheriting Syria: Bashar's trial by fire*, Washington, Brookings Institution Press, 2005
- Perthes, Volker: *Syria under Bashar al-Asad: Modernisation and the Limits of Change*, London, Oxford University Press, 2004
- Seale, Patrick: *The Struggle for Syria. A Study of Post-War Arab Politics 1945-1958*, London, I. B. Tauris & Co, 1986
- Sógor Dániel: *Szíria: Országismertető*, Budapest, KNBSZ MH Geoinformációs Szolgálat, 2013
- Sógor Dániel: Annantól Ahdarig. Hová tart Szíria? *Szakmai Szemle*, 2012. 3–4., különszám, KNBSZ MH Geoinformációs Szolgálat
- Sógor Dániel: „Síi-félhold”? – Libanoni–szír–iráki–iráni együttműködés a terror árnyékában. *Magyar Szemle*, XXIV. évf. 2015. 9–10.
- Van Dam, Nikolaos: *The Struggle for Power in Syria*, I. B. London, Tauris & Co, 1996

- www.sana.sy – A Szíria Tájékoztatói Iroda Hivatalos honlapja
- www.almayadeen.net – Vezető libanoni televízió és internetes felület honlapja
- www.farsnews.com – Vezető iráni állami internetes felület honlapja
- www.assabahnews.tn – Vezető tunéziai napilap internetes honlapja
- assafir.com – Libanoni politikai hetilap honlapja
- www.al-akhbar.com – Libanoni napilap honlapja
- www.ahram.org.eg – A legjelentősebb egyiptomi napilap internetes honlapja
- alikhbariya.sy – Az állami Szíriai Hír Televízió és internetes felület honlapja
- www.presstv.com – Londoni székhelyű, angol nyelvű, iráni állami televízió internetes felületének honlapja

A Közel-Kelet brit-francia felosztása az I. világháború után
<https://israeled.org/wp-content/uploads/2013/05/1920-San-Remo-Agreement.pdf>